

POSTAVENIE VÝCHOVY V ČASE MIMO VYUČOVANIA – VÝCHOVY VO VOĽNOM ČASE V SYSTÉME NEFORMÁLNEJ EDUKÁCIE

Emília Kratochvílová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia: Štúdia venuje pozornosť aktuálnym dokumentom a materiálom Európskej únie k otázkam celoživotnej edukácie, ktorá prebiehať vo formách formálnej, neformálnej a záujmovej edukácie. V zmysle týchto dokumentov a materiálov objasňuje postavenie výchovy v čase mimo vyučovania ako súčasť systému neformálnej edukácie. Poukazuje na nerovnakú pedagogickú terminológiu krajín, aj na problém nepresných slovenských prekladov kľúčových pedagogických pojmov z cudzojazyčných textov, ktoré posúvajú zmysel obsahu.

Kľúčové slová: výchova v čase mimo vyučovania, výchova detí a mládeže vo voľnom čase, neformálna edukácia – neformálna výchova a vzdelávanie.

Problematika výchovy a vzdelávania – edukácie – nevyhnutne zostane aj v 21. storočí v centre pozornosti každej kultúrnej spoločnosti, ktorej záleží na rozvoji jej tvorivého potenciálu. Dôležité funkcie edukácie v spoločnosti si vyžadujú jej aktívny podiel na riešení otázok „ľudských vecí“. Od pedagogickej teórie sa v nadväznosti očakávajú riešenia, odpovede na otázky z praxe pri naplňaní sociálnej funkcie vedy v dialógu pedagogiky so spoločnosťou.

V tomto zmysle vnímame aj závažné, aktuálne dokumenty a materiály orgánov a komisií Európskej únie, ktoré obsahujú požiadavky, odporúčania pre oblasť výchovy a vzdelávania v Európe v súvislosti s kompatibilitou výchovno-vzdelávacích systémov v členských štátoch.

Významná je otázka celoživotného vzdelávania, jeho koncepcia a realizácia v troch formách: vo formálnom („*formal learning*“), neformálnom („*non-formal*

learning“) a neinštitucionálnom, záujmovom vzdelávaní („*informal learning*“). V pracovnom materiáli Európskej komisie z roku 2000 „Memorandum o celoživotnom vzdelávaní“ (A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels SEC, 200) sa zdôrazňuje význam celoživotného vzdelávania ako nevyhnutného predpokladu úspešného prechodu európskych krajín k ekonomike a spoločnosti založenej na vedomostiach. Zdôrazňujú sa „dva rovnako dôležité ciele celoživotného vzdelávania sa: podporu aktívneho občianstva a podporu zamestnatelnosti.“ (Memorandum, 2000, s. 4).

Európsky riadiaci výbor pre mládež (CDEJ) vydal v roku 2002 „Odporúčanie o presadzovaní a uznaní neformálneho vzdelávania mladých ľudí“. V týchto súvislostiach výrazne vystupuje do popredia opodstatnenosť a dôležitosť výchovy detí a mládeže vo voľnom čase v obsahu „neformálnej edukácie“ či „neformálnej výchovy a vzdelávania“ v rámci celoživotnej edukácie.

V definovaní neformálnej edukácie v európskych dokumentoch je jasne zahrnutý obsah výchovy detí a študujúcej mládeže v čase mimo vyučovania, resp. výchovy vo voľnom čase, ako ho poznáme v našich podmienkach i z našich tradícií. Podľa dokumentov CDEJ formálna edukácia prebieha v školách a vo vyšších vzdelávacích inštitúciách, „má presne definované osnovy a pravidlá hodnotenia“. „Formálne vzdelávanie je povinné pre väčšinu študentov a závisí od vonkajšej motivácii ku štúdiu, neformálne vzdelávanie má výhodu dobrovoľnosti a môže v zásade rátať s vnútornou motiváciou účastníkov.“ (Manuela du Bois Reymond, 2002, s. 7). Podľa „Memoranda o celoživotnom vzdelávaní sa“ (2000, s. 6) formálne vzdelávanie (*angl. „formal learning“*) sa vzťahuje na inštitúcie určené na vzdelávanie a odbornú prípravu. Vedie k udeleniu oficiálne uznávaných dokladov a nadobudnutiu kvalifikácie.“ (V uvedených i ďalších citáciách upozorňujeme na evidentný problém prekladu odborných pojmov z anglického jazyka „*learning*“ a „*education*“ do slovenčiny ako „vzdelávanie“).

Neformálne vzdelávanie (*angl. non-formal education*) sa chápe predovšetkým ako „proces sociálneho vzdelávania zameraný na študenta prostredníctvom aktivít, ktoré sa odohrávajú prevažne mimo formálneho systému vzdelávania, aj keď ho zároveň dopĺňa... je to dobrovoľná a zámerná činnosť, ktorá pokrýva širokú škálu oblastí vzdelávania: práca s mládežou, mládežnícke kluby, športové asociácie, dobrovoľná služba a množstvo aktivít, ktoré vytvárajú skúsenosti...“ (CDEJ, 2002, s. 10). Ďalej sa uvádza, že táto činnosť, ku ktorej patrí aj výchova, sa vykonáva prevažne „mimo školy“ (mimo povinného vyučovania), využíva iné spôsoby práce, nemá jasne vymedzené osnovy a záväzné hodnotenie. To všetko aj v našich podmienkach patrí k osobitostiam výchovy mimo vyučovania, vo voľnom čase v škole a mimo školy. Podobne „Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa“ uvádza, že „neformálne vzdelávanie sa (*angl. „non-formal learning“*) prebieha popri hlavných prúdoch vzdelávania a odbornej prípravy a zvyčajne nie je ukončené vydaním oficiálnych dokladov. Neformálne vzdelávanie sa môže byť uskutočňované na pracovisku a v rámci aktivít občianskych združení a organizácií (napr. mládežnícke organizácie, odbory a politické strany). Môže byť umožňované aj prostredníctvom organizácií, ktoré boli vytvorené na doplnenie formálnych systémov

vzdelávania (napr. výtvarné, hudobné, športové krúžky, súkromné hodiny ako príprava na skúšky).“ (Memorandum, 2000, s. 6) Uvedené charakteristiky neformálneho vzdelávania (učenia) u nás zodpovedajú záujmovej činnosti a ďalším činnostiam (oddychovej, rekreačnej, zábavnej, spoločenskej, pracovnej) v obsahu výchovy v čase mimo vyučovania – výchovy vo voľnom čase, ktoré sú predmetom záujmu pedagogiky voľného času. (Bláha, 1980, Darák a kol., 1996, Kratochvílová, 1996, 2004, Kominarec, 2003, Masariková, 2002, Spousta a kol., 1994, Pávková a kol., 1999 a iní).

V uvedených odporúčaniach Európskeho riadiaceho výboru pre mládež (CDEJ) sa zdôrazňuje odlišenie neformálnej edukácie od informálnej (neinštitucionálnej, záujmovej) edukácie.

Informálna (neinštitucionálna, záujmová) edukácia je charakterizovaná „ako vzdelávací proces pochádzajúci zo sociálnych skúseností bez akýchkoľvek vedomých vzdelávacích zámerov (odohráva sa v rámci rodiny, medzi vrstovníkmi atď.) a bez predchádzajúceho vzdelávania tých, ktorí takéto vzdelanie poskytujú“. (CDEJ, 2002, s. 10-11). Rovnako podľa Memoranda o celoživotnom vzdelávaní „neinštitucionálne vzdelávanie (angl. *informal learning*) je prirodzenou súčasťou každodenného života. Na rozdiel od formálneho a neformálneho vzdelávania nemusí byť zámerné. Dokonca si ho vzdelávajúci sa ani nemusia uvedomovať a nemusia ani rozpoznať, ako prispieva k ich vedomostiam a zručnostiam.“ (Memorandum, 2000, s. 6).

V slovenskom preklade angl. *informal learning* je neinštitucionálne, záujmové učenie. V našom chápaní tomuto pojmu zodpovedá sociálne učenie. Patria tam aj mnohostranné vplyvy sociálneho prostredia na utváranie osobnosti.

Odporúčanie CDEJ obsahuje dôležité upozornenie pre teóriu, že terminológia nebude úplne rovnaká vzhľadom na štáty a kultúrne tradície. Mali by sme preto zostať pri používaní zaužívanej odbornej terminológie v tejto oblasti, ktorej súčasný stav zodpovedá kultúrnemu a vzdelávaciemu vývoju v našich krajinách, vrátane vývoja pedagogickej terminológie.

Pozastavíme sa pri používanej terminológii v uvedených európskych dokumentoch: „non-formal education“ a „non formal learning“. Ide o problém jazykovej komunikácie v transformovaní cudzích pojmov do slovenského jazyka. Pripomíname zaužívaný, ale neúplný, a teda odborne nepresný preklad angl. pojmu „education“ (pochádzajúceho z lat. *educatio*) v prekladoch zväčša zúženého iba na „vzdelávanie“ (žiaľ, aj v dokumentoch MŠ SR). V slovenskej odbornej terminológii pojem „education“ zodpovedá pojmom „výchova a vzdelávanie“, resp. „výchova v širokom zmysle slova. Podobne nepresné sú aj preklady ďalších používaných pojmov v európskych dokumentoch: v angl. verzii „non-formal education“, vo franc. „Education non-formelle“ v uvedených dokumentoch nepresne prekladané v zúženom význame ako „neformálne vzdelávanie“. Nepresnosť prekladu si možno jednoducho overiť aj v slovníkoch cudzích slov (Pozri: Špaňár – Hrabovský, 1998, s. 198 a Šaturová-Seppová, 1993, s. 42). Rovnako o tom svedčia medzinárodne uznávané definície a charakteristiky pojmu edukácia a rovnako aj v našej odbornej pedagogickej literatúre: v najuznávanejšom pedagogickom te-

zaure (Houston, 1995, s. 92 – podľa Šveca, 2003) sa uvádza: „edukácia je proces zdieľania alebo získavania znalostí, postojov, spôsobností (angl. skills) alebo sociálne hodnotených kvalít charakteru alebo správania, zahŕňa filozofiu, účely, programy, metódy, organizačné vzorce atď. celého edukačného procesu chápaného najširšie“. Na medzinárodnej úrovni sa odporúča definícia, ktorú uvádza pedagogický tezaurus UNESCO : IBE (1991, s. 24): „edukácia je proces, ktorým si osoba rozvíja schopnosti, postoje a iné formy správania pokladané za hodnotné v spoločnosti, v ktorej žije, keď edukácia je informálna, rovná sa zdanlivo rastu (angl. growth), keď sa vyskytuje vo vybranom a kontrolovanom prostredí, môže byť formálna alebo nonformálna edukácia“. Podľa Š. Šveca: „Termín edukácia ako súborné medzinárodné označenie (a ako «spoločný menovateľ») umožňuje úsporne zahrnúť súbor činností: 1. výchova v širšom zmysle slova, 2. výchova (v užšom zmysle slova) a vzdelávanie ako pedagogický dualizmus tradovaný v časti Európy, 3. vzdelávanie – vychovávanie – výcvik (vycvičovanie, tréning) ako triáda domén osobnostného rozvoja, a to prevažne v: intelektovej oblasti (vzdelanosti), socioafektívnej oblasti (vychovanosti, najmä prosociálnych citov, vôľových vlastností, snáh, aspirácií, záujmov, potrieb, hodnotových postojov, mravného charakteru, svetonáhľadu, sebapoňatia), sensoricko-motorickej oblasti výchovy (vycvičenosti), 4. výchova (v užšom zmysle slova) a vyučovanie..., 5. vyučovanie a mimotriedne aktivity...(presnejšie ide o mimovyučovacie a mimoškolské aktivity – pozn. E. Kratochvílová), 6. profesijné činnosti učiteľa (lektora, vzdelávateľa, cvičiteľa, trénera, inštruktora, školiteľa, tútora a pod.), vychovávateľa a poradcu, ako aj školského sociálneho pracovníka alebo sociálneho pedagóga, 7. činnosť inštitúcií školstva a osvetu, ako aj iných paralelných systémov vzdelávania a výcviku, 8. prax „pedagógie“ a „andragógie“ v kontexte s jej teóriou – pedagogikou a andragogikou...“ (Švec, 2003, s.23).

Ďalej odborné nepresný aj preklad pojmu „*non formal learning*“ ako „*neformálne vzdelávanie*“. V slovenskom preklade pojem „*non formal learning*“ znamená „*neformálne učenie sa*“. Významovo vypovedá o procese učenia, na základe ktorého sa môže uskutočňovať výchova, vzdelávanie a každé ovplyvňovanie formovania osobnosti. Učenie je základom a súčasťou výchovy a vzdelávania. Bez procesu učenia a bez schopnosti učiť sa by nemohla prebiehať výchova, vzdelávanie, ani činnosť, ktorá si vyžaduje osvojenie poznatkov, schopností atď. Pritom väčšinu z toho, čo človek potrebuje na život, musí sa učiť a naučiť (angl. *learn*). Napríklad nemeckí autori A. Kaiser a R. Kaiserová obsiahne píše o psychologickú dimenzii učenia vo výchove. Učenie sa chápe ako zložka procesu výchovy. „Výchova je proces zameraný na dosiahnutie cieľov, v ktorých sú obsiahnuté určité normatívne požiadavky... Na dosiahnutie týchto cieľov je potrebné zaoberať sa úlohami, obsahmi, predmetmi. Práve tento proces možno globálne označiť za proces učenia. Učenie je teda zložkou výchovného procesu“ (1992, s. 71). Treba tiež uviesť, že „jestvuje mnoho odlišných druhov učenia, pri ktorých sa uplatňujú rozličné zákonitosti“ (1992, s. 81). Preto je pojem „*learning*“ neadekvátny v uvedených súvislostiach. (Učenie je to, čo je za procesom vzdelávania, výchovy. Výchova a vzdelávanie sú založené na procese učenia. Je to psychologická dimenzia učenia vo

výchove, ktorá je tam vždy prítomná. Reálne ide o „neformálnu výchovu a vzdelávanie“, či „neformálnu výchovu“ (v širokom slova zmysle) – ako o neformálnu edukáciu. Prítom berieme do úvahy aj mnohoznačnosť termínu výchova v našom jazyku, ako pripomína Š. Švec (1995, s. 115).

Teda je viac ako odôvodnené upozornenie CDEJ o nerovnakej terminológii, ktorá zodpovedá kultúrnemu vývoju a tradíciám jednotlivých štátov. Aj po vstupe do EÚ sa predpokladá, že štáty si zachovajú svoje špecifiká v školstve, vo výchove a vzdelávaní. Žiadny z dokumentov nepožaduje zjednotenie terminológie, ani uniformitu. Možno však očakávať, že pri spolupráci, kultúrnej výmene sa bude postupne odborná terminológia v európskych štátoch zblížovať. V súčasnosti by však násilné zavádzanie termínov, ktoré sú v našom chápaní nositeľmi iných významov, viedlo k nedorozumeniam a zmätkom v odbornom jazyku. Neodmysliteľný je však správny preklad odborných pojmov do slovenského jazyka.

V našich podmienkach z uvedených dokumentov vyplýva jednoznačná spätosť neformálnej edukácie s výchovou vo voľnom čase. Prítom v európskom chápaní v súčasnosti má neformálna edukácia širší záber – týka sa nielen študujúcej, ale celej mládeže, aj dospelých, a preto zahŕňa aj vzťah k zamestnaniu. Znamená to, že výchova vo voľnom čase detí a dospievajúcej mládeže – žiakov základných a stredných škôl je súčasťou neformálnej edukácie, teda neformálnej výchovy a vzdelávania, ktoré patrí do obsahu celoživotnej výchovy a vzdelávania. V krajinách Európskej únie sú to z mnohých dôvodov (najmä ekonomických, spoločenských) naliehavé otázky prvoradej dôležitosti, čo by sme mali pochopiť do dôsledkov aj u nás.

Z deklarácie prijatej na 5. európskej konferencii ministrov zodpovedných za mládež v Bukurešti v roku 1998 a z Odporúčania 1437 Parlamentného zhromaždenia Rady Európy z roku 2000 vyplynula požiadavka uznať, že „neformálne vzdelávanie je nevyhnutná súčasť vzdelávacieho procesu ... vyzývajúc vlády a iné authority členských štátov na reálnu aplikáciu vhodného neformálneho vzdelávania ako de facto partnera v celoživotnom vzdelávaní a politike mládeže ...“ (CDEJ, 2002, s. 2). Dokumentuje to zároveň aj postupne sa meniacu pozíciu školy v dnešnej dobe a v budúcnosti, keď škola prestáva mať monopol na výchovu a vzdelávanie. Poukazuje na to správa Sekretariátu OECD, ktorú vypracovala komisia špičkových expertov a ktorá bola prerokovaná na konferencii „Vzdelávanie pre zajtrajšok“ v novembri roku 2000 v Rotterdame a na zasadnutí ministrov zodpovedných za výchovu a vzdelávanie z členských krajín OECD, kde má zastúpenie aj Slovenská republika. (Pozri Christenko, S. – Rosa, V., 2001, 2002).

V roku 2002 vypracoval CDEJ (Európsky riadiaci výbor pre mládež, resp. Európska riadiaca rada pre mládež) dokument „Odporúčanie o presadzovaní a uznaní neformálneho vzdelávania mladých ľudí“. (s. 2-6). Rady ministrov členským štátom rady Európy pre medzivládnu spoluprácu o „presadzovaní a podpore neformálneho vzdelávania ako nevyhnutnej dimenzie celoživotného vzdelávania“. Dokument sa opiera o tieto základné východiská:

1. Neformálne vzdelávanie by malo byť chápané ako neodlučiteľná súčasť vzdelávacieho procesu.

2. Neformálne vzdelávanie je mocná forma vzdelávania, ktorá by mala byť používaná na fungovanie spoločnosti a ekonomík postavených na vzdelávaní.

3. Neformálne vzdelávanie poskytuje dobrý základ na vývoj a presadzovanie základných sociálnych hodnôt v mladých Európanoch.

4. Neformálne vzdelávanie ponúka ďalšie možnosti na interkulturálne porozumenie.

5. Neformálne vzdelávanie môže slúžiť rôznym potrebám a môže naplňať množstvo rozličných funkcií v európskych krajinách.

6. Spojenie neformálneho a formálneho vzdelávania by malo byť viac preskúmané na národnej a aj na európskej úrovni.

7. Neformálne vzdelávacie metódy a profesionálne tréningové kurzy by mali byť vyvinuté na európskej úrovni.

8. Neformálne vzdelávanie by sa malo stať súčasťou európskych politík mládeže.

Zvýšený záujem o rozšírenie foriem vzdelávania je reakciou na spoločenské zmeny v Európe, ktoré vyplývajú z jej transformácie z industriálnej na postindustriálnu spoločnosť, kde vzdelanie je dôležitým ekonomickým faktorom. I keď výchova a vzdelávanie sa týka predovšetkým detí a mládeže, skutočnosťou je predlžovanie vzdelávania (súvisiace so vzdelávaním podľa individuálnych záujmov, zvyšovaním kvalifikácie, rekvifikácie). Aktuálnou požiadavkou súčasnosti a budúcnosti je celoživotná výchova a vzdelávanie, ktoré by mali sa uskutočňovať vo formálnej, neformálnej a neinštitucionálnej (záujmovej) výchove a vzdelávaní.

Počíta sa aj so zaujímavým dôsledkom, „keď vzdelávanie zaujme význačnejšie miesto v živote, hranice medzi vzdelávaním, prácou a voľným časom sa pomaly začnú vytrácať... vytvárajú sa nové kombinácie medzi vzdelávaním a zamestnaním ... a voľnočasové aktivity môžu viesť k nadobudnutiu kvalifikácie, ako napr. znalosť cudzích jazykov...“(M. du Bois Reymond, 2002, s. 3).

To sú však súvislosti týkajúce sa predovšetkým dospelých. Táto skutočnosť bola vždy latentne prítomná vo výchove vo voľnom čase, najmä v záujmovej činnosti. Záujmová činnosť má význam nielen z hľadiska formovania profesijnej orientácie u detí a mládeže, ale poznatky, schopnosti, zručnosti nadobudnuté v záujmovej činnosti nachádzajú bežne uplatnenie v škole, v práci, v profesii, v spoločenskom živote. Záujmové činnosti vykonávané dobrovoľne podľa vlastnej voľby majú pozitívnu a zväčša vysokú motiváciu osobnými záujmami, a preto aj náročné činnosti, aktivity (na psychické, či fyzické zaťaženie, výkony) jednotlivcov prežíva ako svoj voľný čas.

Poznáme efekt výchovy vo voľnom čase u nás, keď napr. žiak navštevuje základnú umeleckú školu, jazykový kurz, športové tréningy a podobne, ktoré sa stane byť dobrým základom jeho profesijnej orientácie, aj predpokladom na jeho profesijné uplatnenie. V súvislosti s voľným časom je však dôležitý psychologický moment, keď žiak sa zúčastňuje výchovy a vzdelávania v akomkoľvek odbore dobrovoľne na základe vlastných potrieb a záujmov, nepocituje ho ako povinnosť a záťaž. V takom zmysle zostáva zachovaná základná charakteristika voľného času – ako času voľnosti a slobody.

Bežnou skutočnosťou je, že zameranie a obsah voľnočasových aktivít detí a mládeže v záujmových a iných činnostiach môže mať mnoho spoločných prvkov s charakterom pracovných povinností inej skupiny ľudí – napr. športové tréningy, nácviky umeleckých súborov, chovateľstvo, pestovateľstvo, záhradkárstvo, či práca s počítačom, ručné práce, rozličné technické činnosti atď. – ako profesionálna činnosť rovnakého zamerania v zamestnaní. Praktické činnosti vytvárajú veľké možnosti na získavanie osobných skúseností, zážitkov a prípravy na život v spoločnosti, na aktívne občianstvo. Rozdiely plnenia pracovných povinností v porovnaní so záujmovými činnosťami sú hlavne vo väčšej náročnosti na každodennú časovú zataž, na záväzné plnenie úloh, na výkony, štandardizované postupy, spôsoby hodnotenia, odmeňovania atď.

V odporúčaní sa oprávnenne konštatuje, že „vzdelávací systém nemôže odovzdať všetko vzdelanie“ (CDEJ, 2002, s. 2). Mnohé potrebné poznatky, kompetencie môžu študenti získať v neformálnom vzdelávaní, ktoré „zohráva doplňujúcu úlohu tým, že napomáha spoločne s inými formami vzdelávania k vývinu osobnej individuality a osobných zručností. V tomto kontexte je neformálne vzdelávanie doplnkom k formálnemu vzdelávaniu a predstavuje pridanú hodnotu v rámci vzdelávacieho procesu. Viac ako formálne vzdelávanie zahŕňa aj individuálne a sociálne vzdelávanie. Má bližšie vzťahy s reálnymi záujmami a je experimentálne na báze skúseností ... je otvorené pre všetkých, je dobrovoľné, učastenské a zamerané na študenta ... ponúka prídavné možnosti pre tých, ktorí majú práve problémy v škole.“ (CDEJ, 2002, s. 2-3). (Pripomíname, že autorka píše o „edukácii“).

Z našich poznatkov a skúseností vieme, že „neformálne vzdelávanie poskytuje veľké možnosti profesionálnym a dobrovoľným pracovníkom s deťmi a mládežou v čase mimo vyučovania, vo voľnom čase. Na rozdiel od učiteľa v prostredí školského vyučovania nestoja nad deťmi, mimo nich, či dokonca proti nim, ale myslia a konajú spolu s nimi. Vyznačujú sa nie prevažujúcim direktívnym pôsobením, ale nepriamym usmerňovaním jednotlivcov a prostredníctvom paralelného výchovného pôsobenia, taktiež ich skupín.“ (Sobihardová – Kratochvílová – Turan – Krupinski – Čechová, 2002, s. 15).

„Štúdiá väzieb medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním od autorky Manuely du Bois Reymond (CDEJ, 2002), ktorú prijala CDEJ ako základ pre ďalšiu diskusiu v európskych orgánoch, zdôrazňuje docenenie neformálnej edukácie „ako vedúceho vzdelávacieho princípu vo vzdelanostných a informačných spoločnostiach.“ Dôvod je pragmatický a je obsahom vedúcej idey: „Uvažovanie o neformálnom vzdelávaní je podľa definície zároveň uvažovaním o formálnom vzdelávaní. Všetky opatrenia a politiky nasmerované k neformálnemu vzdelávaniu ovplyvnia z dlhodobého hľadiska formálne vzdelávanie a naopak. Európske študujúce spoločnosti potrebujú aktívnych študentov, ktorí sú schopní vytvárať svoje vlastné biografie a spolupracovať na miestnej, národnej aj európskej úrovni.“ (tamtiež, s. 5). Ide teda o občiansku participáciu, resp. v staršom chápaní o spoločenskú angažovanosť.

V nadväznosti na tieto myšlienky možno pripomenúť tézy zo spomínanej štúdie z programu CERI/OECD (Christenko – Rosa, 2001, 2002), prezentovanej na

medzinárodnej konferencii v Rotterdame v roku 2000 a venovanej trendom možného vývoja školských systémov, teda formálneho vzdelávania. Konštatovalo sa miznúce kúzlo školy, kritickejší prístup ku škole u vzdelanejších rodičov a v kontexte tradičných postupov v školách aj kľúčové otázky, do akej miery sú školy v krajinách OECD schopné pripraviť mládež na život vo svete XXI. storočia, so zásadnou požiadavkou účinných zmien.

V tomto kontexte vnímame aj zdôvodnenia významu neformálnej výchovy a vzdelávania, keď sa uvádza, že „po prvýkrát v histórii európskeho vzdelávania neformálne vzdelávanie vystupuje spoza tieňa hraničnej dôležitosti pre budúcnosť mladej generácie na jasné svetlo vzdelávania ako najdôležitejšej aktivity ľudstva v súčasnosti.“ (M. du Bois Reymond, 2002, s. 5). Zdôrazňuje sa ďalej, že uplatnenie neformálneho vzdelávania mládeže musí byť chápané nielen ako jedno z opatrení politiky mládeže, ale „ako súčasť vývoja, ktorý mení koncept vzdelávania ako ľudskej aktivity a vzdelávanie ako spoločenskú organizáciu, ktorá túto aktivitu zastrešuje ...“ (tamtiež, s. 5). Z analýzy európskych programov mládeže vyplynulo, že výchovné a vzdelávacie programy Socrates a Leonardo a programy mládeže pri EÚ vytvárajú možnosti na formálne i neformálne vzdelávanie. V programe mládeže sa poukazuje na „Činnosť 2 (EVS)“, ktorá má byť príkladom na vyjadrenie ambícií, ako aj problémov neformálneho vzdelávania. Umožňuje mladým ľuďom zúčastňovať sa na rozličných aktivitách v oblasti životného prostredia, umenia a kultúry, športu a voľného času, aktivít pre deti, mládež i dospelých vo vlastnej krajine. Je to dobrovoľnícka činnosť bez honorovania, ktorá umožňuje neformálne učenie, získavanie nových skúseností a priateľov pod vedením učiteľa. Finančné zabezpečenie sa týka iba vreckového, stravy, ubytovania. (tamtiež, s. 9).

V štúdiu sa upozorňuje na nedoriešené problémy neformálnej výchovy a vzdelávania, aj na odlišnú situáciu postkomunistických krajín, ktoré po rokoch štátnej a politickej kontroly majú oveľa ťažšiu pozíciu v práci s mládežou. Neformálna výchova a vzdelávanie by mali ponúkať semináre, atraktívne programy s obsahom zameraným na občianstvo, demokratickú komunikáciu, kultúru, vzdelávanie podľa vlastných záujmov. Konštatuje sa všeobecný súhlas s tým, že „neformálne vzdelávanie musí byť povýšené a uznané za nevyhnutnú súčasť moderného vzdelávania.“ (tamtiež, s. 10). V dokumentoch Rady Európy o neformálnej edukácii sa v súčasnosti kladie väčší dôraz na prepojenie školy a zamestnania, výchovy k zamestnaniu, na získanie nových kompetencií aj možností zamestnať sa. Stále zostáva aj spojené s prácou s deťmi a mládežou v oblasti osobného rozvoja a voľnočasových aktivít. V krajinách východnej Európy je evidentné zaostávanie za vývojom krajín západnej Európy, keď „mladí východoeurópania žijú v súčasnosti v troch časových obdobiach naraz: v predmodernom, modernom a postmodernom období“ (tamtiež, s. 14).

Závažným problémom aj u nás je nárast konzumného spôsobu života a sociálno-patologických javov u detí a mládeže vo voľnom čase a mimo školy (Hroncová, 1999, Sejčová, 2002), preto vhodné využívanie voľného času v neformálnej výchove a vzdelávaní je aj dôležitou súčasťou primárnej prevencie. Podľa dokumentov Rady Európy „v oblasti voľnočasových aktivít existuje výzva pre neformálne

vzdelávacie iniciatívy: paralyzovať vývoj smerujúci k pasívnemu konzumizmu, ktorý by tiež mohol byť nebezpečný pre občiansku spoločnosť“ (Kolektív: Mládež a jej voľný čas, 1999, s. 16). Preto v našich podmienkach pri aplikácii európskych odporúčaní nepôjde len o „tvrdý prístup“, s dôrazom na ekonomickú užitočnosť v súvislosti s kompetenciami a možnosťami získať zamestnanie pre mládež, ale aj o „mäkký prístup“, s dôrazom na zmysluplné využívanie voľného času na sebarealizáciu a so zreteľom na potreby a záujmy detí a mládeže v neformálnej výchove a vzdelávaní, ktorého súčasťou je u nás výchova mimo vyučovania, výchova vo voľnom čase v škole i mimo školy. (Kratochvílová, 1996, 2004, Kominarec, 2003, Masariková, 2002).

Výchova v čase mimo vyučovania v škole a mimo školy sa uskutočňuje ako výchova vo voľnom čase v rôznych formách neformálnej výchovy a vzdelávania v rezortoch, organizáciách, ktoré sú obsahom zamerané na záujmové a ďalšie aktivity hlavne u detí a mládeže, ako aj u dospelých a jednak na profesijné vzdelávanie (rozširovanie, zvyšovanie vzdelania, dopĺňanie kvalifikácie, rekvalifikácia) u dospelých.

V zmysle aktuálnych dokumentov Rady Európy, jej inštitúcií prichádzajú požiadavky na docenenie výchovy a vzdelávania v čase mimo vyučovania – vo voľnom čase detí a mládeže ako požiadavky na zmeny v učiacej sa spoločnosti modernej Európy, týkajúce sa aktívneho občianstva, spoluúčasti na tvorbe programov vlastnej budúcnosti.

Dôležitosť a zložitosť úloh vyžaduje výskum problémov, dôslednú analýzu, systematické vyhodnocovanie skúseností a prípravu programov neformálnej výchovy a vzdelávania, prepojenie s formálnou edukáciou pre budúcnosť v Európe a špecificky v každej krajine. Je to výzva aj pre pedagogickú teóriu, ako aj ďalšie možnosti na uplatnenie poznatkov pedagogiky v spoločenskom živote.

LITERATÚRA

- BLÁHA, V.: Volný čas, výchova a sociální formování žáků základní školy v době mimo vyučování. Praha : VÚP, 1980. 139 s.
- CDEJ (Európsky riadiaci výbor pre mládež). Odporúčanie o presadzovaní a uznaní neformálneho vzdelávania mladých ľudí. CDEJ (2002) 20. Strassbourg, Bratislava : MŠ SR, 2002. 11 s.
- DARÁK, M. A kol.: Záujmové aktivity detí a mládeže. Stav, možnosti rozvoja a výchovného využitia. Prešov : Manakon, 1996. 282 s.
- HRONCOVÁ, J.: Súčasný stav a vývinové tendencie delikvencie mladistvých na Slovensku. In: Mládež a spoločnosť, roč. 5, 1999, č. 3, s. 20-26.
- HOUSTON, J. E. (ed.): Thesaurus of ERIC descriptors. 13. vyd. Phoenix (Arizona) : Oryx Press, 1995. 704 s. (podľa zdroja: Švec, 2003)
- CHRISTENKO, S., ROSA, V.: Vzdelávanie pre zajtrajšok. In: Pedagogické spektrum, 2001, č. 1/2, s. 3-36, 2002, č. 3/4, s. 1-5.
- KAISER, A., KAISEROVÁ, R.: Učebnica pedagogiky. (Frankfurt/Main, 1991). Bratislava : SPN, 1993. 299 s.

- KOLEKTÍV AUTOROV: Mládež a jej voľný čas. Európske trendy mládeže v roku 1999. Rada Európy, Riaditeľstvo pre mládež. (Strassburg). In: Mládež a spoločnosť, 1999, č. 4, s. 9-17.
- KOMINAREC, I.: Úvod do pedagogiky voľného času. Prešov : PU, 2003. 113 s.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E.: Pedagogika voľného času. In: Pedagogická revue, 1996, č. 9 - 10, s. 446-458.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E.: Pedagogika voľného času. Výchova vo voľnom čase v pedagogickej teórii a praxi. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2004. 307 s.
- MANUELA DU BOIS REYMOND. Štúdia väzieb medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním. Strassbourg, CDEJ (2002) 21, Bratislava : MŠ SR, 2002. 22 s.
- MASARIKOVÁ, A.: Vybrané kapitoly z pedagogiky voľného času. Nitra : Pedagogická fakulta UKF, 2002. 169 s.
- Komisia Európskych spoločenských. Memorandum o celoživotnom vzdelávaní sa. Brusel, SEC (2000) 1832. Bratislava: MŠ SR, 2000. 33 s.
<http://www.education.gov.sk/mnvd/memorand>
- PÁVKOVÁ, J. a kol.: Pedagogika voľného času. Praha : Portál, 1999. 229 s. SEJČOVÁ, L.: Deti, mládež a delikvencia. Bratislava : Album, 2002. 290 s.
- SOBIHARDOVÁ, L., KRATOCHVÍLOVÁ, E., TURAN, V., KRUPINSKI, M., ČECHOVÁ, E.: Konceptia výchovy v čase mimo vyučovania v SR. Bratislava : Iuventa, 2002.
- SPOUSTA, V. a kol.: Teoretické základy výchovy vo voľnom čase. Brno : Pedagogická fakulta MU, 1994. 183 s.
- ŠATUROVÁ-SEPPOVÁ, M.: English-Slovak dictionary. Bratislava : SPN, 1993. 120 s.
- ŠPAŇÁR, J., HRABOVSKÝ, J.: Latinsko-slovenský, slovensko-latinský slovník. Bratislava : SPN, 1998.
- ŠVEC, Š.: Základné pojmy v pedagogike a andragogike. Bratislava : Iris, 1995. 276 s.
- ŠVEC, Š.: Definície pojmu edukácie. In: Academia, roč. 14, 2003, č. 1.
- UNESCO-IBE. UNESCO : IBE education thesaurus. 5th ed. Paris : UNESCO, 1991. 139 p. (podľa Šveca, 2003)

Súhrn

Emília Kratochvílová

Dôležitosť poslania edukácie - výchovy a vzdelávania v každej kultúrnej spoločnosti aj v 21. storočí jasne vyplýva z dokumentov a materiálov orgánov a komisií Európskej únie, ako sú: Memorandum o celoživotnom vzdelávaní (2000), Odporúčanie o presadzovaní a uznaní neformálnej edukácie mladých ľudí (2002) i ďalšie. Zdôrazňujú komplexnosť a význam troch foriem: formálnej, neformálnej a záujmovej edukácie detí, mládeže i dospelých. Požiadavkou je uznanie neformálnej edukácie. Zdôvodňuje sa jej význam a potreba docenenia a podpory ako nevyhnutnej súčasť celoživotného vzdelávania. V zmysle realizácie týchto aktuálnych trendov sa zvyšuje význam výchovy v čase mimo vyučovania - výchovy detí a mládeže vo voľnom čase, ktorá v zmysle európskych dokumentov zodpovedá neformálnej edukácii detí a mládeže. Nerovnaká terminológia si pri aplikovaní požiadaviek EÚ a hodnotení krajín vyžaduje poznanie reálneho stavu v pedagogickej teórii i oblasti výchovy v praxi. Štúdia tiež poukazuje na problém nepresných prekladov základných pedagogických pojmov z anglického do slovenského jazyka.